

Міністерство освіти і науки України
Шифр «КАЛЬМІУС»

**ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ
ЕЛЕМЕНТІВ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА
РОСІЙСЬКУ**
(на матеріалі перекладу повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір»)

Галузь знань «Переклад»

2021

АНОТАЦІЯ

Дослідження: 33 сторінки, 10 джерел літератури

Актуальність дослідження полягає в практиці міжкультурного спілкування, в подоланні труднощів під час перекладу повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір», створюваних національно-специфічними і мовними відмінностями різних культур.

Мета роботи полягає в аналізі відповідності лексико-фразеологічних елементів, виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», російською мовою.

Завданнями, що впливають із поставленої мети й визначають структуру роботи, є розглянути особливості перекладу окремо виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» лексем та фразеологічних сполук, російською мовою; визначити способи компенсації перекладацьких лакун у текстах перекладу.

Методи дослідження: зіставний метод, описовий; метод моделювання, метод суцільної вибірки.

Ключові слова: *оригінал, переклад, лакуна, лексема, фразеологічна одиниця*

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ I Особливості засобів та способів перекладу фразеологічних одиниць в різних культурах.....	5
1.1 Загальномовні фразеологізми у функції номінації особи.....	8
1.1.1 Особливості перекладу номінацій осіб, виражених фразеологічними єдностями.....	8
1.1.2 Фразеологічні сполучення у функції номінації: проблема перекладу.....	10
1.1.3 Номінації – okazіональні фразеологізми.....	13
Розділ II Міжмовні лакуни й засоби їх перекладу російською мовою в повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір».....	18
2.1 Міжмовні лакуни – національно-специфічні елементи в лексичних системах мов і культур.....	18
2.2 Відсутність перекладу як спроба трансформації.....	20
2.3 Калькування.....	25
2.4 Описовий переклад.....	28
2.5 Створення аналогів-відповідників.....	29
Висновки.....	31
Список використаної літератури.....	32

ВСТУП

Можливості виявлення індивідуальності перекладача, його власної комунікативної установки залежать від питомої ваги творчого начала в перекладі. Не випадково вони найбільш широкі в поетичному і в художньому перекладі. У публіцистичному перекладі вони виявляють зворотну залежність від ступеня стандартизації і знеособленості тексту: вони обмежені там, де текст монтується з кліше і «готових блоків», і помітно зростають в жанрах, де яскравіше проявляється індивідуальність автора. У комунікативній установці перекладача поряд з його індивідуальними рисами проявляються культурна традиція і перекладацька норма в їх синхронній та історичній варіативності.

Актуальність дослідження полягає в практиці міжкультурного спілкування, в подоланні труднощів під час перекладу повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір», створюваних національно-специфічними і мовними відмінностями різних культур, потреба системного аналізу релевантних для тексту лексичних та фразеологічних одиниць і їх перекладу російською мовою.

Мета роботи полягає в аналізі особливостей перекладу номінацій осіб, виділених з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», російською мовою.

Завданнями, що випливають із поставленої мети й що визначають структуру роботи, є такі:

- 1) розглянути випадки невиправданого перекладу лексичних та фразеологічних одиниць, виділених з повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір»;
- 2) розглянути особливості відтворення лакун, виражених okazionalizмами, діалектизмами, фразеологізмами у повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір» російською мовою.

Об'єктом пропонованого дослідження є текст повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір» і його переклад російською мовою, зроблений перекладачкою І.Чеховською.

Предметом дослідження є лексика та фразеології як стилістично маркованих одиниць художнього тексту та особливості їхнього перекладу російською мовою.

Мета й завдання роботи, специфіка її об'єкта й фактичного матеріалу, різноплановий характер проблеми зумовили комплексний підхід до вибору **методів дослідження**: а) контрактивний (зіставний) метод, який полягає в системному порівнянні номінацій осіб, виділених з текстів оригіналу та перекладу російською мовою повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», з метою виявлення специфіки способів і прийомів, застосованих перекладачем І.Чеховською при лексичній трансформації першотвору; б) описовий метод використовується для опису способів перекладу номінацій осіб, які знайшли свою актуалізацію в перекладі російською мовою повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір»; в) метод моделювання застосовується з метою наочного зображення етапів лексичної трансформації українських номінацій осіб російською мовою, ужитих у студійованому перекладі І.Чеховської; г) метод суцільної вибірки, який полягає в ретельному пошуку та виділенні номінацій осіб з тканини художнього твору, що виступала матеріалом дослідження.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, з двох розділів, висновків, списку використаної літератури. Загальний обсяг роботи складає 34 сторінки.

Розділ I Особливості засобів та способів перекладу фразеологічних одиниць в різних культурах

Фразеологія являє собою виняткову важливість для науки перекладу, оскільки в шкалі «неперекладності» або «важкоперекладності» фразеологізми, або фразеологічні одиниці, посідають чи не найперше місце: «неперекладність» фразеології відзначається всіма фахівцями в числі характерних ознак сталих одиниць; на неї незмінно посилаються прихильники «теорії неперекладності»; із труднощами перекладу фразеологічних одиниць на кожному кроці стикається перекладач-практик, на ній шанобливо зупиняється теоретик перекладу.

Більшість дослідників (В.Комісаров, Л.Дмитрієва, С.Кунцевич, Е.Мартинкевич, Н.Смирнова) виділяють чотири основні способи перекладу образної фразеології.

Перший тип відповідностей зазвичай іменують фразеологічними еквівалентами. При використанні таких відповідностей зберігається весь комплекс значень перекладної одиниці. У цьому випадку в мові перекладу є образний фразеологізм, що збігається за всіма параметрами з фразеологічною одиницею оригіналу.

Використання такої відповідності дозволяє найбільш повно відтворити іншомовний фразеологізм, і перекладач насамперед намагається його відшукати. Однак при цьому варто враховувати дві обставини, що обмежують можливість застосування першого виду фразеологічних відповідностей. По-перше, фразеологічних еквівалентів порівняно небагато. Найчастіше вони виявляються в так званих інтернаціональних фразеологізмів, запозичених обома мовами з певної третьої мови, як правило, латинської або грецької.

По-друге, як відзначає В.Комісаров, при запозиченні обома мовами того самого фразеологізму його значення в одному з них може видозмінитися, і в результаті ці фразеологізми стануть «фальшивими друзями перекладача» – подібними за формою, але різними за змістом. Розбіжність між відповідними фразеологізмами може бути пов'язана з конотативними компонентами їхньої

семантики. Як зазначає В.Комісаров, другий тип фразеологічних відповідностей становлять так звані фразеологічні аналоги. У випадку відсутності фразеологічного еквівалента, варто підібрати в мові перекладу фразеологізм з таким самим переносним значенням, проте який засновано на іншому образі. Використання відповідності цього типу забезпечує досить високий ступінь еквівалентності. Однак і тут існують деякі обмеження.

По-перше, на думку В.Комісарова, необхідно зберегти емоційні й стилістичні значення фразеологізму.

По-друге варто враховувати два фактори: *стилістичну нерівноцінність* деяких аналогових фразеологізмів і *національне забарвлення* фразеологічних одиниць.

Національно-забарвлені фразеологізми варто передавати російськими фразеологічними одиницями, у яких національне забарвлення відсутнє.

Третім типом фразеологічних відповідностей виступає дослівний переклад, або калькування. Дослівний переклад, калькування фразеологічних одиниць може бути застосовано лише в тому випадку, якщо в результаті калькування утворюється вираз, образність якого легко сприймається російським читачем і не створює враження неприродності й непритаманності загальноприйнятим нормам російської мови.

Відповідники-кальки мають певні переваги й досить широко використовуються в перекладацькій практиці. По-перше, вони дозволяють зберегти образну систему оригіналу, що особливо важливо в художньому перекладі.

По-друге, вони дають можливість перебороти труднощі, які виникають, коли в оригіналі образ обігрується для створення розгорнутої метафори. В.Комісарів зазначає ще одну важливу трудність при створенні фразеологічної кальки – це надання їй відповідної форми крилатої фрази. Для цього іноді доцільно наблизити кальку до вже наявного зразка [4, с. 175].

І нарешті, четвертий тип фразеологічних еквівалентів являє собою описовий переклад. До такого методу перекладу, на думку багатьох дослідників

(Л.Дмитрієвої, С.Кунцевич, Е.Мартинкевич, Н.Смирнової) необхідно удатися з метою, пояснення змісту фразеологічної одиниці, що не має в російській мові ні аналога, ні еквівалента й не підлягає дослівному перекладу.

Отже, проблема трансформації фразеологічних одиниць в перекладознавстві досить добре розроблена та вивчена, оскільки завжди цікавила і теоретиків, і практиків перекладу. Дослідники виділяють чотири основні способи перекладу образної фразеології: метод фразеологічного еквівалента, метод фразеологічного аналога, дослівний переклад (калькування) та описовий переклад.

Однак незважаючи на велику кількість наукових праць з теорії перекладу фразеологізмів, в перекладознавстві відсутні розробки способів перекладу номінацій осіб, виражених фразеологічними зворотами. У даному пункті представленої роботи було зроблено спробу вперше типологізувати методи трансформації таких мовних одиниць на прикладі номінацій осіб, виражених фразеологічними зворотами, виділених з повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір».

При типологізації способів перекладу ФО, за вихідну точку було прийнято лінгвістичні класифікації побудовані переважно за критерієм семантичної неподільності фразеологізму, зв'язаності його компонентів, залежно від якої і від низки додаткових ознак – мотивування значення, метафоричності тощо, – визначається місце фразеологічної одиниці в одному з таких чотирьох розділів: фразеологічні зрощення (власне ідіоми), фразеологічні єдності (метафоричні одиниці), фразеологічні сполучення й фразеологічні вирази.

Номінації осіб, виражені фразеологічними зворотами, що були виділені з повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір», умовно можна поділити на дві групи: загальномовні та okazіональні. Ці дві групи, у свою чергу також поділяються на підгрупи: загальномовні – фразеологічні єдності й фразеологічні сполучення, а okazіональні – на фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності й фразеологічні сполучення. Варто зауважити про відсутність фразеологічних виразів серед номінацій осіб, виражених фразеологічними одиницями.

Розглянемо кожну із запропонованих груп та їхніх підгруп детальніше.

1.1 Загальномовні фразеологізми у функції номінації особи

До даної групи входять номінації осіб, що являють собою загальномовні фразеологічні одиниці й сталі словосполучення, приналежність яких до загальномовних визначається їхньою фіксацією у фразеологічних словниках та вживанням у різноманітних художніх, публіцистичних і суспільно-політичних творах, а також у розмовному мовленні.

Представлена група містить в собі дві підгрупи: фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Розглянемо окремо особливості перекладу фразеологізмів, що входять до цих підгруп.

1.1.1 Особливості перекладу номінацій осіб, виражених фразеологічними єдностями

При лексичній трансформації номінацій осіб, виражених фразеологічними єдностями, І. Чеховська використала один спосіб перекладу – метод фразеологічного еквівалента, – оскільки такий вид перекладу зберігає весь комплекс значень перекладної одиниці. Застосування цього методу при перекладі представлених номінацій осіб стало можливим завдяки тому, що в мові перекладу був наявний образний фразеологізм, що збігається за всіма параметрами з фразеологічною одиницею оригіналу

Так, наприклад, номінацію особи *пуста голова* було перекладено повністю еквівалентним фразеологізмом *пустая голова*, який не лише є адекватним семантично й стилістично, а ще й збігається за формою з фразеологізмом оригіналу (пор.: укр. *порожня (пуста) голова* – «зневаж. нерозумна, нетямуща людина» [9, т. I, с.183] – рос. *пустая голова (башка)* – «1. Глупый человек. 2. у кого Кто-либо неумен, несообразителен, глуп» [10, с.112]). Перекладач стосовно трансформації даної номінації особи мав у своєму арсеналі ще й інший спосіб перекладу – метод фразеологічного аналога, – оскільки в російській наявні такі фразеологічні одиниці, як *голова еловая, голова садовая, голова соломой набита, дубовая голова, дурья голова (башка), мякинная голова*

(*башка*), *без царя в голове, голова и два уха*, що семантично й стилістично також виступають дуже близькими до фразеологізму першотвору *порожня (пуста) голова*. Проте перекладач обрав саме метод фразеологічного еквівалента, оскільки даний метод являє собою найкращий варіант серед усіх способів перекладу фразеологічних одиниць.

Номінацію особи *чародії слова* було перекладено повним її відповідником в російській мові *чародеи слова*. У даному випадку перекладач також мав змогу обирати, який саме спосіб лексичної трансформації застосувати до даної фразеологічної одиниці – метод фразеологічного еквівалента чи метод фразеологічного аналога, – оскільки в російській мові наявний перифразис *акулы пера*, який так само, як і *чародеи слова*, означає «письменники», проте І. Чеховська скористалася саме методом фразеологічного еквівалента, щоб зберегти весь комплекс значень перекладної одиниці (пор.: *Тоді і наші майбутні вчені, і майбутні астронавти, і чародії слова прокидалися і засипали під хурчання маминого веретина* [5, с.153] – *В то время многие наши будущие ученые, астронавты и чародеи слова засыпали и просыпались под шепот маминого веретина* [6, с.644]).

При лексичній трансформації номінації особи *неміч моя* перекладач також застосував метод фразеологічного еквівалента, трансформувавши дану номінацію в російську *немоць моя*. Така трансформація стала можливою, оскільки фразеологізми *укр. неміч моя* і *рос. немоць моя* біблійного походження, а отже, їх можна вважати інтернаціональними фразеологічними одиницями, запозиченими з давньоєврейської, арамейської мов або з койне (народної грецької мови), залежно від того, в якому заповіті (Давньому чи Новому) було вперше згадано цю мовну одиницю.

При перекладі номінації *цяця з-за моря* І. Чеховська також використала метод фразеологічного еквівалента, трансформувавши даний український фразеологізм в російський *кукла заморская*, проте представлена російська фразеологічна номінація не є повністю ідентичною за своєю структурою: намісті прийменникової конструкції (прийменник + іменник) *з-за моря* наявний

прикметник *заморская*. Однак така своєрідна транспозиція міжмовних фразеологічних формантів «не заважає» українському фразеологізму *цяця з-за моря* й російському *кукла заморская* бути повними еквівалентами, у цьому можна переконатися, насамперед, порівнявши тексти перешотвору й перекладу, де вживаються дані номінації осіб, виражені фразеологізмами (пор.: *Здавалося б, що їй, цяці з-за моря, треба до нашої землі і дядька?* [5, с.1053] – *Казалось бы, что ей, кукле заморской, надо от нашей земли и от дядька?* [6, с.6153].

Отже, при лексичній трансформації номінацій осіб, виражених фразеологічними єдностями, І. Чеховською було використано лише один спосіб перекладу – метод фразеологічного еквівалента.

1.1.2. Фразеологічні сполучення у функції номінації: проблема перекладу

При трансформації номінацій осіб такого типу перекладачу необхідно «поводитися обережно», щоб не знекровити їх у мові перекладу, оскільки перекладача в даному випадку «переслідує» велика спокуса піддатися механічному впливу вихідної мови.

Фразеологічні сполучення можна перекладати багатьма способами, і кожен перекладач добирає зі свого погляду найточніший.

При перекладі номінацій осіб, виражених фразеологічними сполученнями, які було виділено з повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», І. Чеховська застосувала два види нефразеологічного перекладу (нефразеологічний переклад передає дану фразеологічну одиницю за допомогою лексичних, а не фразеологічних засобів мови перекладу) – калькування та лексичний переклад.

Калькування, або дослівний переклад, використовують, як правило, у тих випадках, коли іншими прийомами, зокрема фразеологічними, неможна передати фразеологічну одиницю в цілісності її семантико-стилістичного й експресивно-емоційного значення, а з тих чи інших причин бажано донести без змін до читача образну основу фразеологізму вихідної мови.

Калькуванню в перекладі І. Чеховської були піддані дві номінації особи, виражені фразеологічними сполученнями, – *отецький син* і *чоловіче добрий*.

Переклад російською мовою української фразеологічної одиниці *отецький син* за допомогою калькування вбачається виправданим, оскільки в російській мові немає ні еквівалента, ні аналога даному українському фразеологізму, окрім того, текст перекладу через таке калькування не втратив комунікативних властивостей, що були наявні в тексті оригіналу (пор.: *Як же ти, **отецький сину**, міг такого намолотити?* [5, с.151] – *Как же ты, **отцов сын**, мог такого намолотить?* [6, с.643].

Однак калькований переклад сталого українського словосполучення *чоловіче добрий* російським *человек бобрый* виглядає неприйнятним, оскільки в російській мові наявний повний еквівалент даної фразеологічної одиниці, який відрізняється лише місцем розташування своїх складових компонентів – *добрый человек*.

Лексичний переклад застосовують, як правило, у тих випадках, коли дане поняття позначене в одній мові фразеологізмом, а іншій – словом.

Такому перекладу піддаються, хоча й не зовсім безболісно, і фразеологізми, які в мові перекладу мають синоніми-слова. Це здебільшого ідіоми, тобто сполучення, що позначають предмети або поняття. Однак в контексті такий відповідник має набути «фразеологічного вигляду» або, щонайменше, стилістичного забарвлення й експресивності, близьких до оригінальних.

Отже, і при лексичному перекладі фразеологізмів треба завжди прагнути наблизитися до фразеологічного (фразеологічний переклад передбачає використання в тексті перекладу сталих одиниць різного ступеня близькості між одиницею вихідної мови й відповідною одиницею мови перекладу – від повного й абсолютного еквівалента до приблизного фразеологічного відповідника), передати хоча б окремі його елементи й сторони.

За допомогою лексичного перекладу І. Чеховська трансформувала український фразеологічний зворот *в тім'я битий* російською лексемою

прибитый. Такий спосіб перекладу в даному випадку можна вважати виправданим, оскільки слово *прибитый* в російській мові за стилістичним забарвленням і ступенем експресивності виступає дуже близьким до українського фразеологізму *в тім'я битий*, отже, текст перекладу зберіг той стилістичний ефект, який мав місце в оригіналі (пор.: *А господі, чи ти не доколиханий, чи в тім'я битий?* [5, с.108] – *А господі, недоношений ты или прибитый?* [6, с.616], проте перекладач не звернув уваги на той факт, що в російській мові наявний фразеологічний аналог українського фразеологізму *в тім'я битий* – *из-за угла мешком прибитый*, – який, безсумнівно, більш повно передає стилістичне забарвлення й експресивність представленого українського фразеологічного звороту, ніж лексема *прибитый*.

Отже, застосовувати спосіб лексичного перекладу фразеологічних одиниць варто лише у тому випадку, коли фразеологізм вихідної мови не має в мові перекладу ні еквівалента, ні аналога.

1.1.3 Номінації – okazіональні фразеологізми

Представлена група містить в собі фразеологічні звороти, створені особисто автором твору лише для однієї конкретної мовленнєвої ситуації. Такі фразеологізми, мають показники звичайних фразеологічних одиниць, відрізняючись від них лише за одним, найважливішим показником – вони не відтворювані. Окрім того, індивідуально-авторські фразеологізми ніколи не втрачають новизни й ексклюзивності, тому переклад таких мовних одиниць вимагає від перекладача особливих інтелектуальних зусиль і творчих здібностей.

І.Чеховська загалом справилася з перекладом номінацій осіб, виражених такими фразеологічними зворотами, проте в деяких випадках текст перекладу все-таки втратив ту індивідуальність і надзвичайність, яка мала місце в тексті перешотвору.

До даної групи увійшли три підгрупи: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності та фразеологічні сполучення.

Переклад загальномовних *фразеологічних зрощень* є дуже складним процесом, оскільки вони являють собою національну ознаку мови, бо в переважній своїй більшості зайшли в літературну мову з народної, отже в іншій мові також мають виглядати, як народні, окрім того, фразеологічні зрощення зазвичай вживаються як складові частини фрази, одночасно являючи собою певний стильовий засіб письменника, тому мають бути неодмінно перекладені відповідником з мови перекладу.

Отже, переклад загальномовних фразеологічних зрощень вимагає від перекладача великих розумових зусиль, а якщо перекладач у ході своєї роботи стикається з оказіональними фразеологічними зрощеннями, то йому знадобляться ще й неабиякі творчі здібності, оскільки в мові перекладу не існує відповідника з таким ступенем експресивності, який має місце в оказіональній ідіомі, а якщо його замінити еквівалентним загальномовним зрощенням, то текст перекладу збідніє, втратить живі барви, тому перекладачу необхідно удаватися до «словотворчості». Проте, якщо лексична трансформація відбувається між близькоспорідненими мовами, перекладач може «задовольнитися» й звичайним калькуванням, оскільки у такий спосіб зберігається індивідуально-авторська особливість даної ідіоми.

Так, наприклад, І. Чеховська при перекладі оказіональної номінації особи, вираженої фразеологічним зрощенням, *чаполоч болотяна* використала спосіб калькування, тобто просто трансформувала складові елементи українського оказіонального фразеологізму російською мовою – *чаполоть болотная*.

Дану номінацію особи було названо фразеологічним зрощенням, оскільки вона являє собою семантично неподільну фразеологічну одиницю, значення якої абсолютно не мотивується значеннями її складових компонентів. Так, оказіональний фразеологізм *чаполоч болотяна* в повісті «Щедрий вечір» вживається на позначення набридливого, корисного та брехливого хлопця (*Що ж ти, чаполоч болотяна, розкажеш? – скривджено забринів Любин голос, а сполох тінями затріпотів у очах* [5, с.93], тобто означає «нахабна, корисна та брехлива людина», проте таке лексичне значення має зворот в цілому, оскільки

неможливо пояснити, чому такі риси людського характеру, як корисливість, нахабство та брехливість, втілюються в багаторічній трав'янистій злаковій рослині, яка росте на болоті й використовується в харчовій промисловості (при виготовленні горілки-зубрівки).

Іншим прикладом трансформації оказіональної номінації особи, вираженої фразеологічним зрощенням, є переклад ідіоми *забісована порода*.

Даний індивідуально-авторський фразеологізм було віднесено до розряду зрощень, оскільки у його складі наявне відмерле, дуже застарілий слово (*забісований*), а це є однією з причин нерозкладності фразеологічних одиниць, отже, й основною ознакою фразеологічних зрощень.

Оказіональний фразеологічний зворот *забісована порода* І. Чеховська також трансформувала російською мовою за допомогою калькування, проте при перекладі його складових елементів припустилася помилки, спричиненої міжмовними омонімами, або, як ще їх називають, «фальшивими друзями перекладача», укр. *забісований* і рос. *бесовский*. Справа у тому, що лексема *забісований* є застарілою і означає «розм., заст. Дуже впертий» [2, с.375] і не має жодного відношення до російського прикметника, утвореного від лексеми *бес*, а отже, представлений фразеологізм не може дослівно перекладатися як *бесовская порода*, оскільки в російській мові лексема *забісований* має три відповідники: застарілий *упорный*, нейтральний *упрямый* і розмовний *упертый* [8, т. II, с.9]. З вищесказаного випливає, що найкоректнішим варіантом перекладу буде калькований фразеологізм *упорная порода*.

Отже, переклад номінацій осіб, виражених оказіональними фразеологічними зрощеннями, є найважчим у своєму роді й вимагає великих перекладацьких навичок і творчих здібностей.

Фразеологічні єдності являють собою семантично неподільні фразеологічні одиниці, значення яких певною мірою мотивується значенням компонентів, тому процес перекладу таких фразеологізмів є не таким важким, як фразеологічних зрощень, проте також потребує чималих старань

перекладача, тим більше, якщо мова йде про okazіональні фразеологічні єдності.

При лексичній трансформації номінацій осіб, виражених okazіональними фразеологічними єдностями, І. Чеховська використала два способи перекладу: метод фразеологічного аналога й калькування.

Методом фразеологічного аналогу було перекладено фразеологічний зворот *розум недоспілий*. І. Чеховська дібрала в мові перекладу до даного okazіонального фразеологізму загальномовний аналог – *дурная голова*, – проте такий спосіб перекладу okazіональних фразеологічних зворотів є неприйнятним, оскільки він передає лише семантику оригінальної фразеологічної одиниці, залишаючи не відтвореними її стилістичне забарвлення та експресивність.

Так, okazіональний фразеологізм *розум недоспілий* в українській мові має загальноновживаний фразеологічний синонім – *курачий (короткий) розум*, – який власне і є аналогом до російського *дурная голова* (пор.: *курачий (короткий) розум* – «зневаж., ірон. 1. Хто-небудь розумово обмежений. 2. Нездатність, неспроможність логічно, тверезо мислити» [9, т.ІІ, с.759] – *дурья (дурная) голова* – «прост. Глупый человек, дурак» [10, с.112]). Проте, варто зауважити, що фразеологізм *розум недоспілий* означає не лише «розумову обмеженість кого-небудь», а й «молодість, недосвідченість, наївність» того, на позначення кого дану номінацію, виражену фразеологізмом, ужито. Тому при перекладі представленої номінації найкращим варіантом бачиться калькування (*ум недоспевший*), оскільки цей спосіб зберіг би стилістичне забарвлення й експресивність оригінального фразеологізму, а також не призвів би до часткового викривлення його семантики.

До всіх інших номінацій осіб, виражених okazіональними фразеологічними єдностями, І. Чеховська застосувала дослівний переклад (калькування).

Так, українські індивідуально-авторські фразеологізми, *новітні печеніги* та *лукавий поради́к* було трансформовано у російські *новые печенег* й *лукавый советчик* відповідно.

Такий спосіб у даному випадку є виправданим, оскільки в результаті його використання утворилися вирази, образність яких легко сприймається читачем мови перекладу й не створює враження неприродності й непритаманності загальноприйнятим нормам цієї мови (пор.: *А скільки тепер новітні печеніги розкидали в степах черепів!* [5, с.89] – *А сколько теперь новые печенеги разбросали в степях черепов!* [6, с.605]; *Дядько Володимир і тітка Марійка послушалися лукавого порадника, і вивелось у них з двадцяти крашанок аж дев'ятнадцять півнів і одна курочка, а в нас навпаки* [5, с.48] – *Дядько Владимир и тетка Марийка послушались лукавого советчика, и вывелись у них из двадцати яиц девятнадцать петухов и одна курочка, а у нас наоборот* [6, с.580].

Отже, найкоректнішим способом перекладу номінацій осіб, виражених оказіональними фразеологічними єдностями, виступає калькування, оскільки при його застосуванні зберігається не лише семантика індивідуально-авторського фразеологізму вихідної мови, а і його експресивність та стилістичне забарвлення.

При перекладі номінацій осіб, виражених оказіональними фразеологічними сполученнями, І.Чеховська застосувала такі самі два види нефразеологічного перекладу, які були вжиті нею до загальномовних фразеологічних зворотів даного типу, – калькування та лексичний переклад.

За допомогою калькування було перекладено такі фразеологічні одиниці, як *батькові-матері помічник і красномовний дядечко*.

При калькуванні фразеологізму *батькові-матері помічник* І.Чеховська не просто дослівно переклала дану мовну одиницю, а й переставила місцями форманти її першого складового компонента, який виражений складною лексемою, утвореною словоскладанням – *батькові-матері* (*батько + матір*); у такий спосіб перекладач наблизила український оказіональний фразеологізм до норм російської мови, оскільки словосполучення *матери-отцу помощник* носієм російської мови сприймається як більш природний, ніж повністю дослівний – *отцу-матери помощник*.

Також за допомогою калькування було перекладено okazіональний фразеологізм *красномовний дядечка*. У першотворі його було використано з іронією на позначення нечесного чоловіка, який вирізнявся вмінням за допомогою слів уводити в оману довірливих людей, тому дослівний переклад такого фразеологічного звороту (*красноречивий дядечка*) вбачається повністю виправданим, оскільки в повній мірі передає семантику даного фразеологізму й, окрім того, зберігає його експресивність, і стилістичне забарвлення (пор.: *Красномовний дядечко ще раз хекнув, а батько поверх його голови хитрувато поглянув на матір* [5, с.12] – *Красноречивый дядечка еще раз хекнул, а батько поверх его головы хитровато поглядел на мать* [6, с.557]).

Лексичним способом було перекладено номінацію особи, виражену okazіональним фразеологізмом, *щелепастиий дядечка* (пор.: *Натоптаний м'ясом, здоров'ям і підозрливістю, щелепастиий дядечко статечно поздоровкався...* [5, с.11] – *Туго набитый мясом, здоровьем и подозрительностью, дядечка чинно поздоровался...* [6, с.556]).

Стосовно неприйнятності цього способу перекладу даного фразеологічного звороту було сказано в пункті «Невиправданий переклад» представленої роботи, тому в цьому пункті, щоб не повторюватися, лише наголосимо на тому, що слово *дядечка* не є еквівалентом до фразеологічного сполучення *щелепастиий дядечка*, оскільки основне семантичне та стилістичне навантаження міститься у першому компоненті даного фразеологізму (*щелепастиий*) – іронічне зображення ненаситності й жадібності характерованого персонажа, – яке втрачається у випадку випущення цього компонента.

Тому найвдалішим способом перекладу представленої фразеологізму вбачається підбір перекладачем індивідуального еквівалента, тобто створення в мові перекладу okazіонального відповідника, який би повністю відображав семантику оригінального фразеологізму й водночас мав таку саму експресивність і стилістичне забарвлення. Таким еквівалентом, на нашу думку,

може бути okazіональна номінація, виражена фразеологічним зворотом *клькастый дядечка*.

Отже, при перекладі номінацій осіб, виражених фразеологічними зворотами, застосовуються такі самі способи, як і при перекладі звичайних фразеологізмів (метод фразеологічного еквівалента, метод фразеологічного аналога, калькування й описовий переклад), а їхній вибір визначається приналежністю фразеологічної одиниці до того чи іншого типу (фразеологічного зрощення, фразеологічної єдності, фразеологічного сполучення й фразеологічного виразу) і власним смакам та уподобанням перекладача.

Розділ II Міжмовні лакуни й засоби їх перекладу російською мовою в повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір»

2.1 Міжмовні лакуни – національно-специфічні елементи в лексичних системах мов і культур

Національно-специфічні елементи в лексичних системах мов і культур останніми десятиліттями описуються зарубіжними та вітчизняними дослідниками в різних аспектах за допомогою найрізноманітніших термінів: лакуни (Ж. Віне і Ж. Дарбельне, В. Муравйов), пробіл, лакуна (К. Хейл), антислово, прогалини, або білі плями на семантичній карті мови (Ю. Степанов), приклади непереказні характеру (В. Чернов), безеквіваленти, лексичний нуль, нульова лексема (І. Стернін), безеквівалентна, або фонові лексика (Л. Бархударов, Є. Верещагін, В. Костомаров), темні місця в текстах однієї мови, випадкові лакуни (Л. Бархударов), етнотема - наскрізний образ, що пронизує національні картини світу різних етнічних спільнот, непереказна лексика, безадекватна лексика.

Під міжмовними лакунами традиційно розуміється відсутність будь-якої лексичної одиниці в одній мові за наявності її в іншій мові.

На даний момент існує велика кількість класифікацій міжмовних лакун, заснованих на різних принципах: за системно-мовною приналежністю (міжмовні і внутрішньомовні), по позамовною обумовленістю (мотивовані й немотивовані), за парадигматичною характеристикою (родові й видові), за ступенем абстрактності змісту (предметні й абстрактні), за типом номінації (номінативні й стилістичні), за належністю лакуни до певної частини мови, за гендерною приналежністю позначення референтів, а також на підставі зовнішнього та внутрішнього зв'язку між позначуваними предметами (метонімічні). Г. Бикова зазначає наявність унікальних, абсолютних і відносних лакун, етнографічних, нульових, змішаних, вакантних (некомпенсованих), емотивних (конотативних, асоціативних), граматичних, мовних лакун. Усі вищенаведені класифікації, що дозволяють виявити ті чи інші характеристики лакун, становлять безсумнівний інтерес, проте практично жодна з них, за винятком класифікації на міжмовні і внутрішньомовні лакуни, не базується на єдиному принципі і не є всеосяжною.

При перекладі здійснюється перенесення лакун з тексту оригіналу в інше соціокультурне і мовне середовище. Своєрідний діалог культур виникає в рамках заданого в тексті оригіналу комунікаційного фону, який теж слід перенести до тексту перекладу. Основних труднощів передачі лакун при перекладі дві:

- 1) відсутність у мові перекладу відповідності (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови позначення референта;
- 2) необхідність разом із предметним семантикою реалії передати і її конотацію – національне та історичне забарвлення.

Лакуни є відчутною перешкодою у взаєморозумінні представників різних культур. Практика міжкультурного спілкування свідчить про існування різноманітних способів подолання труднощів створених національно-специфічними і мовними відмінностями різних культур. Подолання таких труднощів називається елімінуванням лакун.

Елімінавання лакун здійснюється двома основними способами – заповненням та компенсацією.

Заповнення лакуни – це процес розкриття певного поняття, що належить чужій для реципієнта культурі. Заповнення може бути різної глибини, що залежить від характеру лакуни, від типу тексту, в якому лакуна існує, а також від особливостей реципієнта, якому адресовано текст.

Компенсація – це засіб фіксації лакуни, початковий етап елімінавання, слідом за яким у деяких випадках відбувається, а в деяких – не відбувається заповнення семантичної порожнечі. У випадках, коли елімінавання лакуни закінчується на стадії компенсації, ми отримуємо розчленований опис інокультурного поняття. Слово або вислів, за допомогою якого лакуна фіксується, позначають терміном компенсатор – тобто мовна одиниця, словосполучення, опис і т.д., які використовуються для компенсації відсутнього в системі мови слова. У результаті компенсації лакуна не зникає, а залишається, супроводжувана особливим поясненням – компенсатором.

Існує кілька різновидів пленусов в залежності від перекладацького прийому, використовуваного для компенсації або заповнення лакуни.

Існують наступні способи перекладу лексичних лакун:

1. Транскрипція або транслітерація.
2. Калькування.
3. Описовий переклад.
4. Створення аналогів-відповідників.
5. Конкретизація /генералізація.
6. Нейтралізація / емфаза.

Пропонуємо розглянути найбільш застосовувані методи й прийоми відтворення міжмовних лакун у перекладі повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір».

2.2 Відсутність перекладу як спроба трансформації

У перекладацькій практиці зустрічаються лексеми, які не просто являють собою індивідуально-авторські неологізми, а й, через свою приховану внутрішню форму, важко піддаються тлумаченню, можна лише за контекстом ідентифікувати їхнє функціональне призначення. Тому випущення з контексту даних номінативних одиниць при лексичній трансформації у таких випадках є виправданим прийомом, оскільки у такий спосіб перекладач намагається не припуститися помилки, а отже, не викривити інформативний і комунікативний зміст тексту оригіналу.

Приклади таких лексем в повісті М. Стельмаха відсутні, проте перекладач згідно з невідомими міркуваннями вирішив доцільним опустити деякі okazіональні номінації, хоча кращим варіантом було б трансформувати такі лексичні одиниці, оскільки вони мають прозору внутрішню форму, а отже, при їхньому перекладі не виникло б значних труднощів.

Розглянемо детальніше вищезазначені випадки опущення номінацій при лексичній трансформації.

лихотворець, сушиголова, дрібносовісний. Як видно з оригінальних номінацій автор створив їх за допомогою морфологічного способу словотвору – основоскладання: *лихо* + *творити*, *сушити* + *голова*, *дрібний* + *совість*. Отже, внутрішня форма даних слів, незалежно від їхньої okazіональної генези, є прозорою, тому, беручи до уваги семантику компонентів представлених лексичних одиниць, можна по-морфемно трансформувати їх в аналогічні українські okazіональні лексеми. Представимо схематично етапи такої трансформації.

I етап. З'ясування семантики складових компонентів індивідуально-авторських новотворів тексту оригіналу.

<i>Лихотворець</i>	=	<i>лихо</i>	+	<i>творити</i>
		↓		↓
		1. Обставина, подія, що викликає страждання.		2. Викликати появу чого-небудь, бути причиною виникнення чогось
		2. Що-небудь погане, зле, недобре [2, с. 615]		[2, с.1435].

Сушиголова = *сушити* + *голова*
↓ ↓
3. *перен.* Підриваючи здоров'я, робити худим ослабленим, виснажувати, знесилювати // Завдавати моральних страждань, мучити [2, с.1419]
1. Частина тіла людини або тварини в черепі якої міститься головний мозок. 2. Орган мислення людини [2, с.250].

Дрібносовісний = *дрібний* + *совість*
↓ ↓
2. Малий, незначний щодо вартості [2, с.327].
Усвідомлення й почуття моральної відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством [2, с.1353].

II етап. Добір еквівалентів до складових компонентів okazіональних неологізмів тексту оригіналу.

Укр. лихо → **рос. беда**

↓

То же, что несчастье. [7, с.39].

↓

1. Горестное событие,
2. О ком-, чем-нибудь плохом, огорчительном (разг.) [7, с. 414].

Укр. творити → **рос. Творит**

↓

1. Делать, совершать (какие-нибудь поступки) [7, с.791].

Укр. сушити → **рос. сушить**

↓

Делать сухим [7, с.781].

Укр. голова → **рос. голова**

↓

1. Часть тела человека (или животного), состоящая из черепной коробки и лица (у животного морды).
2. Черепная коробка.

3. Ум, рассудок [7, с.135].

Укр. дрібний → **рос.** мелкий

6. Ничтожный, низменный [7, с.135].

Укр. совість → **рос.** совесть

Чувство нравственной ответственности за свое поведение перед окружающими людьми, обществом [7, с.741].

III етап. Створення української okazіональної номінації з підібраних еквівалентних складових компонентів індивідуально-авторських неологізмів тексту оригіналу.

Беда + творить = бедотворец

Сушить + голова = сушиголова

Мелкий + совесть = мелкосовестный

Отже, з представленою вище схеми поетапної лексичної трансформації випливає висновок, що okazіональні номінації *лихотворець*, *сушиголова*, *дрібносовісний* являють собою перекладні лексичні одинці, випущення яких з контексту можна вважати значним недоліком при перекладі, оскільки з ними текст втрачає свою експресивність, надзвичайність і неповторність.

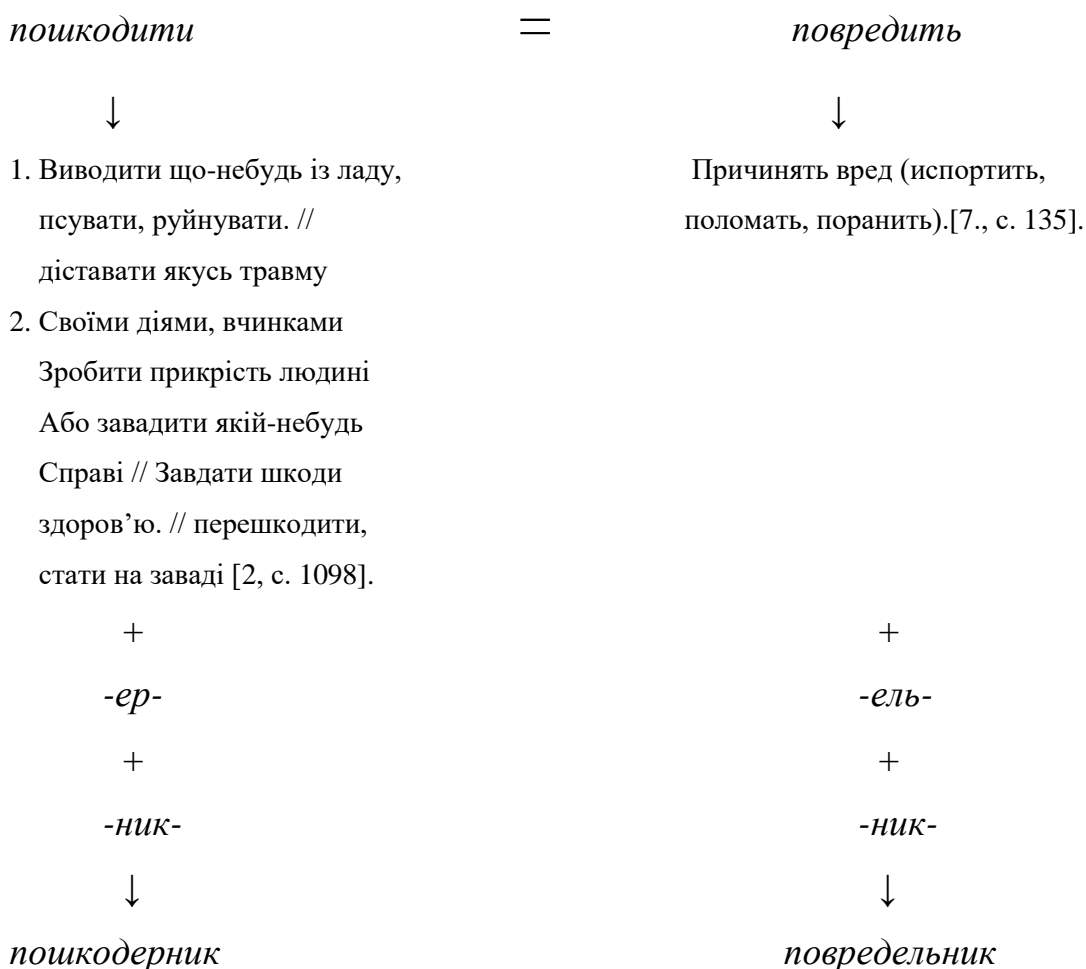
засмута У тексті лексема *засмута* виступає іменником чоловічого роду однини (— *Та що ж, тату, гроші від непмана / — Ну і що?! Аби не від дідька! — старий випив чарку, поморщився і зажурився: — Ні, щось я тепер не те що людей, а навіть свого **засмута** ніяк не врозумію* [5, с.181], проте така лексична одиниця в українській мові відсутня, натомість тлумачний словник української мови фіксує дуже схожу лексему, яка різниться з представленою категорією роду: «*засмута* -и, ж., розм. те саме, що смуток» [2, с.423]. Як видно зі словникової статті лексема *засмута* належить до категорії жіночого роду і має ідентичне значення зі словом чоловічого роду *смуток*: «1. Невеселий, тяжкий настрій, викликаний горем, невдачею і т. ін.; сум, журба // у знач. виг. Уживається для вираження суму, журби. 2. Сумний, зажурений вираз

(очей, обличчя і т. ін.)» [2, с.1350]. Виходячи з контексту, автор повісті номінацію *засмут* вкладає в уста старенького чоловіка, який так називає свого дорослого сина, що відрізняється великою чесністю і порядністю, дорікаючи йому тим, що він відмовився взяти хабар і у такий спосіб дуже сильно засмутив свого батька, тому можна з упевненістю стверджувати, що оказіональна лексема *засмут* утворена М. Стельмахом від загальноживаного слова *засмута*. Отже, пропуск при лексичній трансформації даної номінативної одиниці не є виправданим, оскільки внутрішня форма оказіонального слова легко розкривається під час аналізу його формантів, і тому процес добору еквівалента до даного слова не викликає значних труднощів: у цьому випадку найприйнятнішим варіантом вбачається російське оказіональне утворення *печальщик*.

пошкодерник Як уже зазначалося в пункті «Невиправданий переклад» представленої роботи, у перекладі І. Чеховської наявна тенденція до випущення номінацій з ряду однорідних у тому випадку, коли іде перелік великої кількості лексичних одиниць, що характеризують риси людської вдачі, лексема *пошкодерник* саме належить до такого ряду: *Це мене робить більшим у своїх очах: я вже зараз не якийсь шибеник, лихотворець, очмана, торохтій, пошкодерник, паливода, нечупайло, а батькові-матері помічник, який може і на людей подивитися, і себе показати* [5, с.114]. У тексті перекладу з цього однорідного ряду, який складає вісім номінацій, було випущено чотири: *Это меня повышает в собственных глазах: я уже не какой-нибудь «очмана», «тарактелка», «нечупайло», а матери-отцу помощник, который может и на людей поглядеть и себя показать* [6, с.620].

Такий перекладацький прийом у даному випадку здається неприйнятним, оскільки разом з опущеними номінаціями текст перекладу втрачає ту соковитість, яскравість, експресивність та ексклюзивність, якою відрізнявся оригінал. Окрім того, індивідуально-авторський неологізм *пошкодерник* має прозору внутрішню форму: його було утворено від дієслова *пошкодити* за допомогою двох суфіксів (суфікса *-ер-* і суфікса діяча *-ник-*).

Отже, найприйнятнішим варіантом в даному випадку виглядає поморфемна трансформація лексеми *пошкодерник*, яку схематично можна представити у такий спосіб.

Отже, шляхом калькування було створено російську okazіональну лексему *повредельник*. Але чи варто її використовувати в тексті перекладу – рішення самого перекладача, його естетичних смаків і передбачувана можливість інтерпретації номінативної лексеми читачами перекладеного тексту.

2.3 Калькування

Перш ніж перейти безпосередньо до розгляду особливостей поморфемної трансформації okazіональних номінацій осіб, з'ясуємо, що ж саме являє собою ця так звана поморфемна трансформація, або, як її ще називають в лінгвістиці, – калькування.

Калькування – це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку сталих словосполучень) їхніми лексичними відповідностями в мові перекладу. Сутність калькування полягає в створенні нового слова або стійкого сполучення в мові перекладу, що копіює структуру вихідної лексичної одиниці. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку калькуваних елементів. Нерідко в процесі перекладу транскрипція й калькування використовуються одночасно [4, с.173].

Калькування полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин. Калькування не завжди розкриває для читача, незнайомого з вихідною мовою, значення перекладного слова або словосполучення. Причина того в тому, що складні й складені слова й сталі словосполучення, при перекладі яких калькування використовується найчастіше, нерідко мають значення, не рівне сумі значень їхніх компонентів, а оскільки при калькуванні використовуються еквіваленти саме цих компонентів, значення всього лексичного утворення в цілому може залишитися нерозкритим [1, с.98-99].

Ж.-П.Вине і Ж.Дарбельне у своїй книзі «Технические способы перевода» називають калькування особливого роду запозиченням, обґрунтовуючи це у такий спосіб «ми запозичуємо з іноземної мови ту чи іншу синтагму й буквально перекладаємо її складові елементи. У такий спосіб ми отримуємо або калькування виразу, до того ж використовуємо синтаксичні структури мови перекладу, привносячи в неї нові експресивні елементи, або калькування структури, до того ж привносимо у мову нові конструкції [3, с.157-167].

Отже, калькування являє собою переклад лексичної одиниці оригінального тексту шляхом заміщення її складових компонентів відповідними лексичними одиницями в мові перекладу. В основі калькування лежить утворення абсолютне нового слова або сталого словосполучення мовою перекладу. Така нова мовна одиниця певним чином копіює структуру й склад вихідної оригінальної лексичної одиниці. Окрім того, калькування може

супроводжуватися зміною порядку складових елементів лексичної одиниці або об'єднанням процесу калькування із транскрипцією мовної одиниці.

Калькування серед способів перекладу, які було використано І. Чеховською при лексичній трансформації okazіональних номінацій повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір», являє собою «золоту середину». Даний спосіб було названо «золотою серединою», оскільки, по-перше, він виступає найприйнятнішим перекладацьким прийомом до okazіональних слів, утворених основоскладанням, по-друге, за своїм кількісним складом група, до якої увійшли okazіональні одиниці, перекладені у такий спосіб, посідає проміжне місце серед інших груп.

Пропонуємо вашій увазі номінації, які було поморфемно трансформовано: укр. *носодер* – рос. *носодер*, укр. *комзлідни* – рос. *комзлыдни*, укр. *серпастовусий* – рос. *серпоусый*, укр. *зайчопас* – рос. *зайчепас*, укр. *гріхоплут* – рос. *грехоплут*, укр. *плескатолиций* – рос. *плосколицый*.

Особливу увагу хочемо приділити аналізу поморфемної лексичної трансформації оригінального новотвору *плескатолиций*. Дану okazіональну номінацію було утворено шляхом основоскладання (*плескатий* + *лице*) за аналогією до загальноновживаної лексеми *круглолиций*. У такий самий спосіб було створено перекладачем російський індивідуально-авторський неологізм *плосколиций* (*плоский* + *лицо*), який виступає прямим відповідником до українського новотвору *плескатолиций*, оскільки форманти, з яких утворено дані лексеми, хоч і не є повними еквівалентами, проте семантично збігаються в певних лексичних: укр. *плескатий* – «1. Який не має глибини і підвищень, з рівною поверхнею. // Який не має помітного схилу (про берег, дах і т. ін.); пологий. 2. Стиснутий з боків або приплюснутий зверху; сплющений // Позбавлений звичайних округлостей, опуклостей (про обличчя, лоб і т.д.). 3. Який має невелику товщину або висоту і рівну поверхню [2, с.982] — рос. *плоский* – «1. Ровный, без возвышений и углублений, с прямой и гладкой поверхностью. 2. Неглубокий, с низкими краями. 3. *перен.* Пошлый, лишенный оригинальности, остроты» [7, с.524]; укр. *лице* – «1. Те саме, що обличчя 1. //

Обличчя як ознака зовнішнього вигляду людини. 2. перен. Сукупність ознак, що характеризують що-небудь. 3. Верхня, зовнішня частина предмета. 4. *тільки мн. Щоки*» [2, с.606] — рос.1. Передняя часть головы человека. 2. Индивидуальный облик, отличительные черты. 3. Человек, личность. 4. Наружная, передняя, верхняя сторона предмета. 5. В грамматике: категория, показывающая отнесенность к говорящему (первое лицо), к собеседнику (второе лицо) или к тому, кто не является ни говорящим, ни собеседником (либо к неодушевленному предмету) (третье лицо)» [7, с.329]

Отже, калькування виступає найкоректнішим варіантом при перекладі індивідуально-авторських новотворів, утворених основокладанням.

2.4 Описовий переклад

Описовий (або вільний, «роз'яснювальний») переклад – це такий вид лексичної трансформації, при якому значення слова вихідної мови розкривається за допомогою розгорнутого словосполучення (перифрази), що розкриває суттєві ознаки позначуваного даною лексичною одиницею явища, тобто за допомогою її дефініції на мову перекладу.

Даний вид перекладу має більшу або меншу відповідність оригіналу і застосовується найчастіше в тих випадках, коли слова, що перекладаються, є безеквівалентними лексичними одиницями або постає потреба передати значення певної мовної одиниці дохідливіше, зрозуміліше. Однак застосування такого виду лексичної трансформації до номінацій, окрім того утворених оказіональним шляхом, веде до втрати текстом перекладу тієї експресивності та ексклюзивності, що в оригіналі досягалася вживанням індивідуально-авторським неологізмом.

При перекладі повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір» І. Чеховська використала описову лексичну трансформацію стосовно номінативної одиниці лише в одному випадку: під час перекладу лексеми *rep'яшисте* (пор.: *Розкажіть йому, діду, трохи про себе, бо він тепер і мені спокою не дасть: хоч*

воно мале, а *реп'яшисте* [5, с.74] – *Расскажите ему, дед, немного про себя, а то он теперь и мне покоя не даст: оно хоть и малое, а уцепится, как репей* [6, с.596].

Як видно з контексту, І. Чеховська за допомогою опису трансформувала номінацію не у звичайне розгорнуте словосполучення, а у порівняльну конструкцію, отже, у такий спосіб було збережено, певною мірою, експресивність, проте okazіональна надзвичайність була втрачена.

Індивідуально-авторську номінацію *реп'яшистий* утворено суфіксальним способом словотвору від лексеми *реп'ях* (*реп'яш* + *-ист-* → *реп'яшистий*), яка за тлумачним словником української мови має три лексичні значення: «1. Бур'ян родини складноцвітих із чіпким суцвіттям і з колючками. 2. Колюча чіпка головка, суцвіття цієї рослини. 3. *перен., розм.* Про причіпливу людину» [2, с.1216]. У російській мові прямим еквівалентом до українського слова *реп'ях* виступає лексема *репей*, яка має лише одне лексичне значення: «разг. То же, что репейник. **Пристал, как репей** (о том, кто ведет себя навязчиво, надоедливо)» [7, с.676] відповідно *репейник*: «Сорное растение с цепкими, колючими соцветиями или плодами, а также такое соцветие или плод, лопух» [7, с.676]. Отже, до okazіональної номінації *реп'яшистий* в російській мові неможливо підібрати загальномовний відповідник, проте, як видно зі словникової статті, свого роду загальномовним еквівалентом може виступати фразеологізм *пристал как репей*, який і було обрано при перекладі І. Чеховською. Однак, як уже було зазначено вище, такий варіант не є найкращим, оскільки збіднює текст перекладу.

Найприйнятнішим варіантом вбачається створення шляхом калькування okazіональної лексеми *репейчатый*. Представлена лексична одиниця виступає okazіональною, оскільки в сучасній українській мові існує лише один прикметник до іменників *репей* і *репейник* – *репейный*, – який також має лише одне лексичне значення: «Из репейника» [7, с.901].

Отже, описовий переклад при лексичній трансформації okazіональних номінацій призводить до збіднення тексту перекладу й позбавляє його надзвичайності та неповторності.

2.5 Створення аналогів-відповідників

Представлений спосіб перекладу індивідуально-авторських неологізмів являє собою найвищий рівень перекладацької майстерності, оскільки вимагає, окрім знання мови й творчих зусиль, ще й нестандартне мислення та збереження авторського задуму. Тому до такого способу вдаються не всі перекладачі й дуже рідко.

Прикладом створення І. Чеховською okazіоналізму в мові перекладу при лексичній трансформації повісті М. Стельмаха «Щедрий вечір» виступає переклад номінації *свіжопам'ятний* новотвором *остропамятный* (пор.: Чував, що ти *свіжопам'ятний* у нас. Вчителька вуха не крутить? [5, с.115] – переклад *Слышал, что ты остропамятный* у нас. Учительница уши не крутит? [6, с.621]. Проте в даному випадку наявна семантична розбіжність між цими okazіональними утвореннями. Ця семантична розбіжність впливає з певної невідповідності їхніх складових компонентів: індивідуально-авторські номінації *свіжопам'ятний* та *остропамятный* утворено основоскладанням (*свіжий* + *пам'ять*; *острый* + *память*), отже значення новотворів впливає із суми значень їхніх формантів, проте російське слово *острый*, яке виступає першим формантом в okazіональній номінації *остропамятный*, не може виступати еквівалентом до української лексеми *свіжий*, оскільки їхні лексичні значення є семантично неадекватними: пор.: *свіжий* – «1. Який не втратив своїх природних властивостей, своєї якості. 2. Який не був у вжитку, не використовувався. 3. Нічим не зіпсований, чистий, який постійно або часто оновлюється (про повітря). 4. Досить холодний, прохолодний. 5. Який не втратив своєї яскравості, блиску, природних барв. // *перен.* Яскравий, виразний, який не забувся 6. Який має добрий вигляд, повний здоров'я, сил, енергії (про людину). 7. *перен.* Який відновив свої сили, енергію, бадьорість, виспавшись,

відпочивши» [2, с.1298] – *острый* – «1. Отточенный, хорошо режущий, колючий. 2. Суживающийся к концу. 3. Проницательный, хорошо воспринимающий. 4. (остёр, остра, остро). Отличающийся остроумием. 5. Сильно действующий на вкус или обоняние. 6. *перен.* Сильно, ясно выраженный; напряженный» [7, с. 465].

Отже, лексеми *свіжопам'ятний* і *остропамятный* не можна вважати повними еквівалентами, оскільки їхні перші форманти (укр. *свіжий* і рос. *острый*) мають семантичні розбіжності, однак у сполученні зі словом *пам'ять* вони набувають, певною мірою, фразеологічного вираження: *свіжопам'ятний* → *на свіжю пам'ять* – «поки не забулося» [9, т.ІІ, с.606]; *остропамятный* → *острый ум (память)* – «кто-либо отличающийся незаурядным умом и хорошей памятью» [9, с.540], – тобто у складі фразеологічних одиниць у поєднанні з лексемою *пам'ять* можуть мати певну відповідність, тому вибір перекладачем форманта *острый* під час створення оказіональної номінації в тексті перекладу може бути виправдано. Однак, на нашу думку, кращим варіантом бачиться по морфемне трансформування новотвору *свіжопам'ятний* за допомогою калькування в російську оказіональну лексему *свежепамятный*, оскільки її перший складовий компонент *свежий* виступає повним еквівалентом до оригінального форманта *свіжий*: «1. Недавно добытый или приготовленный, не испортившийся. 2. Идущий в пищу в своем натуральном виде, без приготовления. 3. О воздухе: прохладный и чистый, не спертый. 4. О ветре, погоде: холодный. 5. Не утративший ясности, яркости. 6. Не бывший еще в употреблении, незапачканный, чистый. 7. Недавно возникший, новый или (о силах, возможностях) обновленный» [7, с.700].

Отже, при лексичній трансформації індивідуально-авторських номінацій осіб перекладач має прагнути до створення в мові перекладу еквівалентної оказіональної лексичної одиниці, якщо ж така словотворчість неможлива, то найприйнятнішим способом перекладу оказіоналізмів виступає калькування.

Висновки

Аналізуючи способи відтворення лексико-фразеологічних одиниць перекладачами художнього тексту, можна дійти однозначного висновку, що баланс між формою та змістом вирішується кожного разу індивідуально при певних перевагах тих чи інших світоглядних позицій, художньої фантазії, прагматичних настанов та глибини інтерпретації тексту оригіналу. Маючи справу з так званими промовистими назвами, перекладач щоразу опиняється перед вибором: якщо він вирішує зберегти тональність іншої мови, то вдається до транскрипції чи транслітерації; коли вважає за потрібне відтворити художню функцію промовистого імені, то використовує внутрішню форму. Зазвичай кваліфікований перекладач при відтворенні художнього тексту мовою перекладу постійно дбає про естетичну функцію авторського ономастикону, не тільки осмислюючи широкий контекст, а й приділяючи постійну увагу динаміці розвитку сюжету, зміні якостей персонажів твору, що особливо потребує редагування власного перекладу, прагматичним настановам тексту, стилістичним особливостям, у тому числі – національно-культурним компонентам тексту, що перекладається. Відтворення групи реалій-власних назв як основних носіїв національно-культурної специфіки першотвору, при всьому розмаїтті перекладацьких рішень, здійснюється переважно способами безперекладної передачі (транскрипція і транслітерація), калькуванням внутрішньої форми та морфологічної будови, а частіше за все – відтворенням образного значення кожної конкретної мовної одиниці.

Дослідження виділених елементів з повісті М.Стельмаха «Щедрий вечір» дає підстави стверджувати, що існує певна взаємозумовленість функціонування лексико-фразеологічних утворень на позначення особи і окремих семантико-стилістичних та синтаксичних елементів твору, на основі чого формується цілісна комунікативна картина повісті. У такий спосіб переклад має повною мірою передавати функціональну семантику окремих лексико-фразеологічних елементів оригіналу.

Значення лакунарних одиниць в конкретних контекстах передаються за допомогою зазначених способів настільки ж успішно, як і значення слів, які мають постійні або варіантні відповідності. У будь-якому випадку, перекладач має враховувати і умови створення умовного тексту, і умови сприйняття перекладного тексту, одночасно перекладач змушений здійснювати прагматичну адаптацію перекладу за допомогою внесення до тексту необхідних змін, що дозволяють заповнити лакуни. Йдеться не стільки про якість перекладу, скільки про забезпечення однакової реакції читачів оригінального і перекладного текстів, оскільки будь-яке висловлювання створюється з метою отримання комунікативного ефекту, а значить, прагматичний потенціал становить найважливішу частину його змісту.

Список використаної літератури

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. Москва: Международные отношения, 1975. 240 с.
2. Бусел В. Т. Великий словник сучасної української мови. Київ-Ірпінь: ВТФ Перун, 2005. 1728 с.
3. Вине Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода / Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. Москва: Международные отношения, 1978. С. 157-167
4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва: Высш. шк., 1990. 253 с.
5. Стельмах Михайло. Щедрий вечір. Повість. Київ: Радянський письменник, 1967. 233 с.
6. Стельмах М. А. Собрание сочинений. В 5-ти т. Т. 4. Пер. с укр. И. Чеховской. Москва: Худож. лит., 1984. 696 с.
7. Українсько-російський словник. У 4-х т. / За ред. І. М. Кириченка, Т. В. Зайцева, М. Т. Рильського. Київ: Видавництво Академії наук Української РСР, 1953-1961. 2455 с.

8. Фразеологічний словник української мови / Уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наукова думка, 1993. 984 с.
9. Фразеологический словарь русского языка / Под ред. А. И. Молоткова. Москва: Русский язык, 1987. 543 с.
10. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. 4-е изд., доп. Москва : Азбуковник, 2000. 940 с.